

этого не произошло. Война остается ключевой темой, своеобразной константой познавательного интереса со стороны самых разных общественных групп, причем разница в статусе, образовании и даже возрасте читателей не играет особой роли (кстати, потребительский успех «Ледокола» и других писаний В. Резуна есть в значительной степени результат знания и расчетливого понимания этого факта). В чем же причины такого феномена? Не претендуя на исчерпывающий ответ, выделим следующие обстоятельства.

Во-первых, Великая Отечественная война как важнейшая часть Второй мировой войны является одним из самых значительных событий всемирной истории. Ее влияние на последующее развитие Беларуси и мира в целом огромно и многопланово. Любое принижение ее роли, значения и смысла антиисторично, так как противоречит истине, и безнравственно, поскольку подобные подходы оскорбляют память миллионов павших, больно задевают чувства живых. Война была, безусловно, справедлива со стороны СССР, а вместе с ним и его союзников, что принципиально важно. Кроме того, не лишним будет подчеркнуть, что, спасая себя, Советский Союз спас все человечество от фашизма. И это тоже притягивает.

Во-вторых, Великая Отечественная война по праву является важнейшей исторической и смысловой идеологемой, а Победа в ней – предметом законной гордости нашего народа. Несмотря на все жертвы, это вершина духа, звездный час нации, государства, социальной системы.

В-третьих, война и Победа – не просто общее воспоминание для народов бывшего СССР, это еще и объединяющее начало, точка опоры, основа для будущего роста и развития.

В-четвертых, еще до своего окончания война стала ареной ожесточенного идеологического противоборства. Причем, если первоначально стороны-участники конфликта легко идентифицировались, то, начиная с конца 80-х гг. прошлого века, дело сильно усложнилось. Черно-белую дихотомию (советский – антисоветский) сменила, казалось бы, многоцветная палитра. Однако на самом деле водораздел сохранился, теперь он проходит по линии: патриот – антипатриот.

Наконец, в-пятых, Великая Отечественная война до сих пор не заслонена другими, сопоставимыми по масштабу событиями. Даже разрушение СССР и колоссальные геополитические изменения последних лет уступают ей (по крайней мере, с точки зрения исследовательского интереса). Оценка историографии – дело всегда достаточно тонкое, зачастую неблагодарное, поскольку предполагает критику, а значит, известный субъективизм. Ответная полемика порой ведется так, что забывается сама суть дискутируемых вопросов. Поэтому мы сознательно решили сделать акцент на проблемах историографии вообще, а не на отдельных удачных и неудачных работах. Хронологически советский период историографии войны заканчивается 1991-м годом, но фактически его конец обозначила так называемая «перестройка». С одной стороны, она создала благоприятные условия для углубленных исследований истории войны, особенно тех ее сфер, изучение которых раньше специально ограничивалось. Резко активизировались научные дискуссии, которые приобрели свободный характер. В научный оборот было введено огромное количество новых документов, фактов и статистических данных.

С другой, многие исследователи, лишённые привычных руководящих указаний, растерялись и оказались неспособны делать самостоятельные обобщения. В тот же период оформилась существующая и поныне группа «историков», не имеющих какой-либо исторической подготовки, но зато отличающихся верхоглядством и отсутствием «комплексов». Их продукция зачастую представляет собой «творческий» перепев работ зарубежных авторов. Резкое падение ответственности за произнесенные слова, нравственный нигилизм – это тоже продукты «перестройки».

Мы убеждены: никакие новые данные о потерях, ошибках командования, по проблемам плена, коллаборационизма и т. п. принципиально не изменят главных выводов, к которым пришли честные ученые еще много лет назад. Разумеется, сказанное не означает, что дополнительные исследования не нужны или вредны. Напротив, все то, что делается с чистым сердцем, служит на пользу делу, а Великая Отечественная война является поистине неиссякаемым источником для исследования. Сегодня мы находимся на пороге нового этапа осмысления опыта и значения Великой Отечественной войны. Хочется верить, что время интеллектуальной и нравственной растерянности, наконец, позади, и наступает пора отделять зерна от плевел. Мы должны, взяв лучшее от советской, постсоветской и зарубежной историографии, выйти на более высокое качество понимания многочисленных проблем Великой Отечественной войны, имея целью извлечение практических уроков, востребованных современной жизнью.

УДК 811.161.3:81'27

ЛІНГВІСТЫЧНАЯ ВАР'ЯТЫЎНАСЦЬ

Ст. выкл. Лебедзева С.В.

Віцебскі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт

Як і ўсім астатнім кампанентам чалавечай культуры, мове ўласцівы дынамізм: застылых моваў проста не існуе. Мовы ўзнікаюць, афармляюцца і ўдасканальваюцца гэтак жа, як грамадствы і культурныя традыцыі. Іншымі словамі, мовы развіваюцца: яны мяняюцца як пад уздзеяннем знешніх умоў, так і ў выніку ўнутраных працэсаў у іх саміх. Так, акрамя рухомых працэсаў пераразмеркавання слоў у межах актыўнай і пасіўнай лексікі, адбываюцца семантычныя змены і ў саміх словах. Многія вузкія тэрміны пераасэнсаваліся і ў пераносным значэнні сталі шырокаўжывальнымі: *індыкатар перамен, грамадскі рэзананс, крэдыт даверу, душэўная траўма*. Расшырэнне сістэмы значэнняў выклікала зрухі і ў лексічнай спалучальнасці слоў. Сталі магчымымі такія новыя выразы, як *маштабна мысліць, атакаваць словам, авансэзна жыцця*.

Назіранні даследчыкаў паказваюць, што сярод тэрміналагічных адзінак у межах пэўнай тэрміналагічнай сістэмы могуць мець месца лексічныя дублеты, або варыянты. Узнікненне варыянтаў-тэрмінаў, сінонімаў-тэрмінаў тлумачыцца для беларускай мовы нераспрацаванасцю многіх тэрміналагічных сістэм, абмежаванасцю беларускамоўных тэрмінаў, а таксама стыхійнасцю моўных кантактаў (напрыклад, *натуральны газ* – *прыродны газ*; *аўтэнтычны* – *сапраўдны, правільны* і пад.). Аднак сінаніміка тэрмінаў у мове не пажадана.

У асобных мовах існуе шмат розных дыялектаў, а некаторыя моўныя варыянты з'яўляюцца вынікам спалучэння з іншымі мовамі. У межах любога народа індывідуальныя моўныя здольнасці розныя, але пераважная большасць носбітаў адной і той жа мовы павінны разумець адзін аднаго. Варыятыўнасць назіраецца ў межах кожнай мовы. Так, дыялект – гэта аформлены моўны варыянт, які існуе ў пэўнай геаграфічнай ці сацыяльнай супольнасці або маўленчым кантэксце. Людзі, якія гавораць на розных дыялектах адной і той жа мовы, мусяць разумець адзін аднаго; рыса, за якой яны не здольны да камунікатыўнага акту, і павінна вызначаць мяжу паміж дзвюма асобнымі мовамі. Сацыялінгвістыка, якая вывучае сувязь мовы з сацыяльным асяроддзем, сцвярджае, што на асаблівасці ўжывання мовы могуць уздзейнічаць і такія фактары, як сацыяльнае становішча, этнічнасць ці агульная сітуацыя. Такія моўныя мадэлі вядомыя як сацыяльныя дыялекты. Сацыяльныя дыялекты адзначаюцца ў большасці грамадстваў, дзе існуе класавы ці каставы падзел. Фактычна такія моўныя адрозненні часта заахвочваюцца менавіта з мэтай вызначыць ці падтрымаць падзел паміж класамі ці кастамі.

Існаванне іншых відаў сацыяльных дыялектаў абумоўлена такімі фактарамі, як рэлігія, прафесія ці ўзрост. Стыль мовы міністра і рабочага заўсёды розны. Сацыяльныя дыялекты часцей за ўсё ўзнікаюць у сувязі з пэўнымі сацыяльнымі сітуацыямі. Шмат у якіх культурах адны і тыя ж людзі выкарыстоўваюць розныя мадэлі ў афіцыйнай грамадскай сітуацыі і пры асабістай размове. Мадэлі сацыяльнага ўзаемадзеяння абумоўліваюць стварэнне моўных супольнасцей – групы людзей, у межах якой узнікае камунікацыя. Для кожнай такой супольнасці характэрна існаванне пэўнай сваёй мяжы. У межах моўнай супольнасці з часам вызначаецца пэўная колькасць субгруп. Прадстаўнікі адной маўленчай супольнасці падзяляюць агульныя ўяўленні аб мове і яе ўжыванні. Гэта можа датычыцца забароненых абмеркавання тэм, спосабаў выказвання просьбаў, сродкаў выяўлення гумару і іроніі, прынятай працягласці паўз і вышыні тону пры размовах і да т.п. Стасункі паміж маўленчымі супольнасцямі грунтуюцца на ўзаемадзеянні і сацыяльных сувязях людзей па-за межамі іх грамады.

У розных абставінах носбіт мовы можа выкарыстоўваць розныя дыялекты. Іх колькасць адлюстроўвае колькасць груп, з якімі ён мае справу і якія вымагаюць розных тыпаў маўлення. Гэтыя дыялекты ў спалучэнні з асаблівасцямі індывідуальнага маўлення складаюць так званы ідыялект – маўленчую сістэму паасобнага члена моўнай супольнасці. У вялікіх грамадствах, дзе шмат розных этнічных груп, класаў і субкультур, як правіла, больш разнастайнымі бываюць і індывідуальныя маўленчыя сістэмы.

У мужчын і жанчын таксама могуць адрознівацца мадэлі моўных паводзінаў. Існуе розніца паміж тым, што лічыцца «ветлівай» мовай жанчын у змешанай кампаніі і «грубай» мовай цалкам мужчынскіх кампаній. У некаторых мовах на самай справе існуюць мужчынскія і жанчыныя моўныя варыянты. Лінгвістычныя адрозненні паміж імі нязначныя, аднак даволі істотныя ў сацыяльных адносінах.

Інтэнсіўны кантакт з прадстаўнікамі іншых моўных традыцый садзейнічае таму, што людзі пачынаюць размаўляць больш як на адным дыялекце ці больш як на адной мове. Сітуацыю, калі ў моўнай супольнасці людзі пры розных абставінах ужываюць два варыянты адной мовы, прынята называць двухмоўем. Па сутнасці, такое ўзаемадзеянне моваў можа перашкаджаць чалавеку засвоіць адзіную моўную форму. Аднак выкарыстанне больш чым аднаго варыянта часам набывае важнае культурнае значэнне. Выбар адной з моўных формаў залежыць ад грамадскага становішча кожнага з удзельнікаў размовы і месца, дзе яна адбываецца. Асобы, якія размаўляюць на некалькіх мовах, сустракаюцца ў большасці грамадстваў. Існаванне шматмоўя выклікана мноствам розных фактараў – выхаваннем, навучаннем, пераездам у мясцовасць, дзе размаўляюць на іншай мове, знаходжаннем на памежных тэрыторыях або ў змяшаных этнічных супольнасцях. Здольнасць размаўляць на некалькіх мовах – гэта не проста зручнасць для чалавека: яна набывае таксама значнае сацыяльнае і псіхалагічнае значэнне. Калі выкарыстанне адной толькі роднай мовы ў некаторай меры памяншае або наогул пазбаўляе яе носбіта эканамічных шанцаў або палітычных правоў, то магчымасць размаўляць на іншай мове (мове той культуры, якая дамінуе ў грамадстве) значна павышае сацыяльны статус і дабрабыт асобы. Выбар пэўнай мовы носбітам некалькіх моваў звычайна вызначаецца сацыяльнымі і культурнымі фактарамі.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Говард, М. Сучасная культурная антрапалогія / Пер. з англ. І. Карпікава, М. Раманоўскага, А. Шыманскага; пад рэд. П. Церашковіча. – Мінск: Тэхналогія, 1995. – С. 86 – 97.
2. Сямешка, Л. І. Курс беларускай мовы: падручнік / Л. І. Сямешка, І. Р. Шкраба, З. І. Бадзевіч. – Мінск, 1996. – С. 238 – 240.